

TÖVBE

s. 106-107; A. Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955, s. 77; G. L. Berry, *Religions of the World*, New York 1956, s. 45; W. Telfer, *The Forgiveness of Sins, An Essay in the History of Christian Doctrine and Practice*, London 1959, s. 20, 65, 81; Tertullian, *Treatises on Penance: On Penitence and On Purity* (trc. W. P. Le Saint), London 1959, s. 28-29; E. G. Parrinder, *Worship in the World's Religions*, London 1961, s. 67; A. Hertzberg, *Judaism*, New York 1963, s. 126, 134; R. C. Zaehner, *Hinduism*, London 1966, s. 44; J. Murphy – O'Connor, "Sin and Community in the New Testament", *Sin and Repentance* (ed. D. O'Callaghan), Dublin 1967, s. 30; *The High Holy Days* (ed. N. Winter), Jerusalem 1973, s. 58-60; E. G. Jay, *The Church its Changing Image Through Twenty Centuries*, London 1977, I, 161; E. Kitov, *The Book of Our Heritage* (trc. N. Bulman), New York 1978, I, 23-24, 65, 87, 92; *A New Catechism Catholic Faith for Adults*, London 1978, s. 160; M. Ebû Zehre, *Hristiyanlık Üzerine Konferanslar* (trc. Akif Nuri), İstanbul 1978, s. 291; *Instructions on the Revised Roman Rites*, London 1979, s. 169; D. A. Brown, *A Guide to Religions*, London 1991, s. 57, 135, 147-148; Mehmet Katar, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da Tövbe*, Ankara 2003, s. 58-59, 100, 110, 118-121, 130-131, 139-141; Ali İhsan Yitik, *Hint Dinleri*, İzmir 2005, s. 110; C. G. Montefiore, "Rabbinic Conceptions of Repentance", *Jewish Quarterly Review*, XVI, Philadelphia 1904, s. 213, 223, 226-227; J. Jolly, "Expiation and Atonement (Hindu)", *ERE*, V, 659; T. W. R. Davids, "Expiation and Atonement (Buddhist)", *a.e.*, V, 640-641; M. N. Dhalla, "Expiation and Atonement (Parsi)", *a.e.*, V, 664-666; D. E. Aune, "Repentance", *ER*, XII, 337.

MEHMET KATAR

kayalık olan ve limanı kuzeybatı rüzgârlarından koruyan bir burnun siperinde kurulmuştur. Burası aynı zamanda Büyük Sahrâ istikametine doğru açılan çölün başlangıç noktası gibidir. Trablusgarp şehri milâttan önce VII. yüzyılda burayı Oea diye isimlendiren Fenikeliler tarafından tesis edildi. Daha sonra idaresi, Berka adı da verilen doğusundaki Sirenayka (Cirenaika) bölgesinin hâkimlerinin eline geçti. Kartacalılar'ın ardından burayı Regio Syrtica olarak isimlendirip Afrika eyaletine dahil eden Romalılar'ın egemenliğine girdi. Romalılar III. yüzyılda bölgedeki Oea, Leptis ve Sabratha adlı üç şehri tek bir idare altında toplayarak hepsine Regio Tripolitane dediler.

İslâm fetihleri sırasında Bizans hâkimiyetinde önemli bir liman şehri durumundaki Trablusgarp, Hz. Ömer döneminde Mısır fâtihi Amr b. Âs tarafından 22 (643) yılında bir aylık kuşatmanın ardından fethedildi. Bununla birlikte müslümanlarla Bizanslılar'ın şehir üzerindeki hâkimiyet mücadelesi devam etti. Ayrıca Emevîler ve Abbâsîler döneminde Hâricîliğin İbâzîye koluna mensup Berberîler'in isyanlarına ve egemenliğine sahne oldu. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid devrinde İfrîkiye'de kurulan Ağlebîler hânedanının yönetimine giren şehir, İbrâhim b. Ağleb zamanın-

da ayaklanan İbâzî lideri Abdülvehhâb b. Abdurrahman tarafından kuşatıldı. Şehrin valisi ve İbrâhim b. Ağleb'in oğlu Abdullâh babasının vefatı üzerine İbâzîler'le anlaşmak zorunda kaldı ve şehrin iç kısımlarını onlara bıraktı (196/812). Trablusgarp'ı Tolunoğulları'nın kurucusu Ahmed b. Tolun'un oğlu Abbas kuşattıysa da Ağlebîler, İbâzîler'in desteğiyle onu mağlûp etmeyi başardılar (267/881). Ağlebîler'in ardından Trablusgarp, Fâtımîler'in ve Zîrîler'in hâkimiyetine girdi. V. (XI.) yüzyılda Benî Hilâl kabilesinin Kuzey Afrika'ya göçü sırasında kabilenin Benî Zuğbe kolu Trablusgarp'a girdi ve şehrin valisi Zenâtelî Saîd b. Hazrûn'u öldürerek buraya hâkim oldu. 541'de (1146) şehir Sicilya'dan gelen Normanlar'ın eline geçtiyse de on iki yıl sonra halk Normanlar'ı şehirden çıkarmayı başardı. 554'te (1159) Trablusgarp Muvahhidler'in egemenliğine girdi. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kumandanlarından Bahâeddin Karakuş'un Kuzey Afrika'daki fetihleri sırasında bir ara Eyyûbîler'in elinde kaldı. Hafsî Hükümdarı Ebû Zekerîyyâ Yahyâ döneminde (1228-1249) Hafsî hâkimiyetine girdi. Hafsîler'in iç karışıklıklar yüzünden zayıfladığı bir sırada Trablusgarp'ta Ammâroğulları hânedanı kuruldu (727/1327) ve 803 (1401) yılına kadar devam etti. Ammâroğulları'ndan sonra Trablusgarp'ta Hafsîler'in hâkimiyeti 1510 yılına kadar sürdü.

1510'da Trablusgarp, Oliveto Kontu Don Pedro Navarro kumandasındaki İspanyollar tarafından işgal edildi; katliamdan kurulan müslümanlar 40 km. doğudaki Tâcûrâ şehrine sığındı. 925'te (1519) İstanbul'a bir heyet yollayan Trablusgarp halkı İspanyol istilâsına karşı yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Dîvân-ı Hümâyûn Enderun ağalarından Hadım Murad Ağa beylerbeyi unvanıyla, emrine verilen bir filo ve askerlerle buraya gönderildi. Birlikler Tâcûrâ'da toplandı. Rodos'un fethinin ardından 1523'te Saint Jean şövalyeleri burada yerleşti; Trablusgarp bir ileri hristiyan karakolu haline geldi. Sonunda Kaptanııderyâ Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması şehri ele geçirdi (12 Şâban 958 / 15 Ağustos 1551). İlk valiliğine Murad Ağa tayin edildi. 1556'da Turgut Reis beylerbeyilikle buraya geldi. Turgut Reis'in dokuz yıllık valiliği Trablusgarp tarihinde önemli bir yer tutar. Fizan'a kadar bugünkü Libya Devleti'nin tamamına yakını Osmanlı topraklarına Murad Ağa dahil ettiyse de kabileleri Turgut Reis devlete tâbi kıldı.

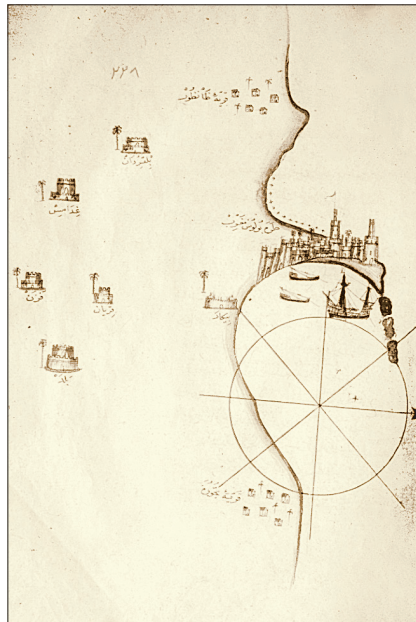
TRABLUSGARP

Libya'nın başkenti,
tarihî bir şehir ve eski bir
Osmanlı eyaleti.

Adı Sabratha (Zwagha), Leptis Magna (Lubdah) ve bugün merkezin olduğu yerdeki Oea adlı üç tarihî şehrin Yunanca ifadesine (üçşehir: Tripolis / Tripoli) dayanır. Kelime Arapça'ya Tarâbulus olarak geçmiş, Osmanlılar, Suriye'de aynı adlı şehirle karışmasını önlemek ve batıda yer aldığını belirtmek için "garp" kelimesini ekleyerek buraya Trablusgarp demişlerdir. Avrupalılar ise Ortaçağ ve sonrasında Berberistan Tripolisi anlamında Tripoli of Barbary, Tripoli de Barbarie şeklinde adlandırmışlardır. Ayrıca Osmanlılar şehrin merkez olduğu eyalete Bingazi, Fizan ve Kufra adlı bölgeleri de dahil ederek bugünkü Libya topraklarının tamamını kapsayacak şekilde Trablusgarp adını vermiştir. Avrupalılar da şehri ve çevresindeki toprakları Tripolitane ismiyle anmışlardır.

Şehir. Trablusgarp ülkenin kuzeybatısında Akdeniz sahilinde uzanan, bir kısmı

Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eserinde Trablusgarp'ı gösteren harita (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2612, vr. 339v)

Hamra
Sarayı –
Trablusgarp /
Libya

Trablusgarp şehri özellikle Karamanlılar döneminde (1711-1835) dış baskılarla karşılaştı. Karamanlı beylerinin Avrupa'dan ve Amerika Birleşik Devletleri'nden buraya gelen ticaret gemilerinden vergi almaları ciddi problemlere yol açtı. 1663'te İngiliz, 1728'de Fransız donanması şehri top ateşine tuttu. Özellikle Amerika 1796'da bu vergiyi ticaret gemilerinin güvenlik için de seyretmesi için vermektedir. 1801'de verginin miktarının arttırılması ilişkileri gerginleştiren Karamanlı idaresine karşı küçük bir donanma gönderildi. Trablusgarp Limanı 1801-1805 yılları arasında abluka altına alındı. Bu abluka sırasında kaptan William Bainbridge kumandasındaki Filelfe firkateyni ele geçirilerek bütün askerleri esir edildi. Bunun üzerine William Eaton yeni sefer düzenleyip Trablusgarp'ın doğusundan başşehir doğru ilerledi. Ancak Derne'ye ulaştıklarında 3 Haziran 1805'te iki taraf anlaştı. 1815'te Bainbridge ve Stephen Decatur kumandasında yeni bir Amerikan donanması Trablusgarp önlerine kadar gelerek Karamanlı beylerbeyine isteklerini zorla kabul ettirdi.

Trablusgarp şehrinde XX. yüzyılın başında çoğu tarihî değere sahip on cami, otuz bir mescid, kırk medrese, bir rüşdiye mektebi, on yedi sıbyan mektebi, iki kız mektebi, iki tekke, beş zâviye, yirmi han, 2470 ev, 1100 dükkân, elli mağaza, dört hamam, elli kahvehane, bir ateş değirmeni, yetmiş iki su değirmeni, iki sabunhane, bir debbağhane, üç eczahane, iki hastahane ve yirmi üç fırın bulunmaktaydı. 1910'lu yılların başında nüfusu 18.000'i müslüman, 4000'i yahudi, 3000'i ecnebi olmak üzere toplam 25.000 civarındaydı. Şehirde ve buraya bağlı yerlerde yaşayan ahalî başta Berberî asıllılar olmak üzere Araplar, Tevârikler, Tîbûlar, Türkler, Kuloğulları, Sudanlılar, yahudiler ve Avrupalı göçmen hristiyanlardan meydana gelmekteydi. 1911'de İtalyan işgali sırasında nüfusunun önemli bir bölümü yok oldu. 1951'de bağımsızlı-

ğın ardından nüfusu giderek arttı; daha o yıllarda 100.000 kişiye ulaştı, 2010'lu yıllara gelindiğinde 1 milyonu aştı (1.025.244 nüfus). Ülkenin en büyük şehri ve limanı, ayrıca sanayi ve ticaret merkezi haline geldi. Libya'nın başta gelen yüksek öğretim kurumu el-Fâtih Üniversitesi buradadır.

Şehirdeki tarihî eserler arasında 13.000 m²'lik bir alanı kaplayan ve milâttan sonra II. asırda Romalılar'ca inşa edilen, XVI. asırda Osmanlılar tarafından iki kule eklenen, içinde Osmanlı vilâyet binası ve farklı birimlerin bulunduğu es-Sarây el-Hamrâ en görkemli yapılardan biridir. Bugün ilk dönemden başlamak üzere ülke tarihine ışık tutan her türlü arkeolojik eserin sergilendiği bir müze olarak kullanılmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Vali Ali Paşa tarafından inşa ettirilen Karamanlı Evi de tarihî önemi haizdir. Liman tarafında Turgut Reis adına yaptırılan, yanı başında kabri bulunan Turgut Reis Camii ve çevresi tarihî değere sahip en önemli mekânların başında gelir. 1736-1738 yıllarında Karaman Ahmed Paşa'nın Medine adlı eski şehir kısmında yaptırdığı otuz kubbeli cami ve medrese buradaki en geniş ibadet yeridir. Gürcü Mustafa'nın 1834'te inşa ettirdiği, kendi adıyla bilinen camisi de büyük mimari öneme sahiptir. Medine kısmındaki tarihî camiler arasında Hârûbe Camii, Nâka Camii, Osman Paşa Medresesi ve Camii, Mehmed Paşa Camii ve Reşid Camii sayılabilir. 1898'de II. Abdülhamid'in Trablusgarp yetim ve öksüzlerinin meslek edinmeleri için açtığı Medresetü'l-fünûn ve's-sanâyi' el-İslâmiyye aynı amaçla hizmet vermeye devam etmektedir. Medine denilen eski çarşıların olduğu kısma günümüzde Bâbü'l-hürriyye adı verilen tarihî kapıdan girilmektedir. Geleneksel alışveriş yapılan bu mekânlar Sûku attâra, Sûku Hızır, her türlü ticarî malın satıldığı, içlerinde en geniş olanı Sûkuttürk, halı pazarı ile Sûkuşârî'reşid'dir. Şehirde tarihî binalar yanında

1 Eylül 1969 tarihinde kraliyetten cumhuriyete geçişin hâtırasına inşa edilen Burcül-fâtih gibi yapılar bulunmaktadır. İtalyan işgali esnasında belediye binasının karşısında yaptırılan Katolik katedrali 2004 yılında restore edilerek camiye çevrilmiş ve yeniden ibadete açılmıştır. Tarihî şehrin bulunduğu kısma üç ana kapıdan girilmektedir. Bunlar batı kısmında Bâbüzzenâte, güneydoğu tarafında Bâbülhewâre ve kuzey tarafında Bâbünnûr'dur. Şehir surlarının yapılışı Romalılar'a kadar gitmektedir; surlar Osmanlılar zamanında birçok defa tamir edilmiş ve günümüzde geçirdiği restorasyonlarla epeyce sağlamlaştırılmıştır. Yeni imar faaliyetleriyle, kale etrafında açılan meydanlarla pek çok tarihî eser ortadan kalkarken Roma dönemine ait, şehrin kuzey sınırında 163 yılında yapılan Marcus Aurelius takı korunmuştur.

Eyalet. Osmanlı idaresi altında eyaletin tarihi dört döneme ayrılır: Osmanlılar'ın tam hâkimiyetindeki ilk valiler dönemi, kendi başına buyruk yöneticiler kabul edilen dayılar dönemi (yenîçeriler), yarı bağımsız eyalet konumuna geldiği Karamanlı hânedanı dönemi, merkezî idareye doğrudan bağlandığı ikinci valiler dönemi. Trablusgarp eyalet haline getirildikten sonra uzun süre merkezden tayin edilen beylerbeyi unvanlı valilerce idare edildi. Burada timar sistemi uygulanmadı. Zamanla bu idare değişen Osmanlı idarî-malî anlayışının bir yansıması olarak ocaklık şekline dönüştürüldü. 1798 yılına kadar idare Karamanlı ailesine mensup kimselere veraset yoluyla intikal etti. Karamanlı soyundan gelen Yûsuf Paşa'nın merkezden vali sıfatıyla tayini üzerine yeni bir dönem başladı.

Trablusgarp mahallî yönetimi başlangıçta beylerbeyinin idaresinde beş üyeli divandan oluşuyordu. Adlî işler Hanefî ve

Trablusgarp
Saat Kulesi –
Libya

TRABLUSGARP

Süku't-Türk –
Trablusgarp /
Libya

Mâlikî müftüleri tarafından halledilirdi. Di-van üyeleri haznedar, defterdar, yalı kethü-dâsı, atlar ağası ve beytûlmalciden ibaret-ken daha sonra Arap ağası ve kuloğlu ba-şağası divana girmeye başladı. İlk dönem-lerde Garp ocakları kendi içinde sancak bey-liklerine, mutemetliklere ve mütesellimlik-lere ayrılıyordu. Vergiler beylerbeyleri tara-fından çıkarılan devriyelerce toplanıyordu. Dayılar döneminde yeniçeriler, halk arasın-da en saygın sınıfı oluşturan murâbıtlara özenerek kendilerini bu adla andırlarsa da ahali arasında “karakoloğlu”ndan gelen “ku-roğlu / kuloğlu” ismiyle tanındı. İçlerinden seçtikleri “dayı” lakaplı reisleri valilerle de-ıvamlı rekabet halindeydi. Fakat zaman za-man güçlü valiler onların nüfuzunu kısıtlı-yordu. Dayılar döneminde Trablusgarp yi-ne de gelişmesini sürdürdü; Osmanlı hâki-miyetinin devamı sağlandı. Karamanlılar ise burada bir nevi hânedan oluşturdular, ken-dilerini emîrül’-mü’mînîn diye takdim et-meye çalıştılar. Karamanlı valiler içinde hâ-nedanın kurucusu Ahmed Paşa, oğlu Meh-med Paşa ve bunun torunu Yûsuf Paşa gibi üç önemli vali bu döneme damgasını vur-du. 1835’te tekrar merkeze bağlanan Trab-lusgarp’ta Tanzimat ve teşkilât-ı cedîde es-nasında Bingazi ayrı bir mutasarrıflık şek-line dönüştürüldü. Mahmud Nedim Paşa zamanında eyaletler sancaklara, kazalara ve nahiyelere ayrılarak yeni bir idarî tak-simata gidildi. Merkezden kaymakam ve nahiye müdürü gönderilmeyen yerlere yer-lilerden nüfuz sahibi kimseler kuvvetli ke-faletlerle memur tayin edildi. Kazalarda nüfus kayıtları tutulup vergiler yeniden dü-zenlendi, ahaliye nüfus hüviyet cüzdanı ve bir nevi pasaport olan Mecidiye mürûr tez-kiresi verilmeye başlandı.

1864’te çıkarılan Vilâyet-i Umûmiyye Ka-nunu gereğince bu eyalet de diğerleri gibi vilâyete dönüştürüldü ve Bingazi ile bir-

likte beş sancaklık bir idarî birlik kuruldu. 1872’de Trablusgarp vilâyeti ve Bingazi müstakil sancağı adını aldı, fakat 1879’-da Bingazi Dahiliye Nezâreti’ne doğrudan bağılı müstakil bir vilâyet oldu. Osmanlı idaresinde 100’e yakın valinin görev yap-tığı eyalette Turgut Reis başta olmak üze-re Sakızlı Mehmed Paşa, Karamanlı Ah-med Paşa ve Yûsuf Paşa, Ali Asgar Paşa, Mehmed Emin Paşa, Hacı Ahmed İzzet Paşa, Mustafa Nûri Paşa, Mahmud Ne-dim Paşa, Ali Rızâ Paşa, Mustafa Âsım Paşa, Ahmed Râsim Paşa, Hâfız Mehmed Paşa, Müşir Receb Paşa gibi valiler faali-yetleri ve hizmetleriyle öne çıktı. En çok va-linin tayin edildiği ikinci valiler dönemin-de Ahmed Râsim Paşa’ya kadar geçen kırk yedi yılda yirmi beş vali görev yaptı. Vali-ler arasında beylerbeyi pâyesiyile vezir, pa-şa ve müşir rütbeli olanlar çoğunlukta olup diğerleri dayı, bey, çavuş unvanıyla bilinir. İçlerinde Hacı Ahmed İzzet Paşa ile Ali Rızâ Paşa gibi iki dönem valilik görevinde bulunanlar vardır. Trablusgarp’ta özellikle kuloğulları yerli asker sınıfı oluşturarak farklı bir sosyal tabaka meydana getir-miştir. Gerekli zamanlarda 1200’ü süvari 5000 mevcutlu bu yardımcı kuvvet men-supları düzenli kuvvetlere destek için silâh altına alınırdı. Kumandanları ise valilerce içlerinden tayin edilen “şeyhûlebed” unvan-lı nüfuz sahibi bir memurdu. Bunlar bilhas-sa tahsilât için görevlendirildiklerinden ver-giden muaf tutulmaktaydı. Fakat düzenli askerlerin gelmesiyle birlikte kuloğullarının görevleri azaldığı için muafiyet durumları da kaldırıldı. Trablusgarp vilâyetinin gelir-leri düzenli (herkesin bütçesine uygun ver-gi ve askerlik bedeli), **düzensiz** (arazi mah-sullerinden alınan şer’î öşür, gümrük, tü-tün, diğer ticaret malları), **muhtelif** (tuz, orman, madenler, posta, telgraf) vergilere ve esir ticaretine dayanmaktaydı. Trab-

lusgarp ve Bingazi’nin yıllık geliri toplamı 400.000 dolar (1.000.000 frank) tahmin edilmekteydi. Bu gelirlerin dörtte üçü vi-lâyetin idarî giderlerine harcanır, dörtte biri devlet hazinesine gönderilirdi.

1551’de Trablusgarp, Murad Ağa tara-fından ele geçirildikten sonra bugünkü Tunus sınırları içinde yer alan Kafsa, Kâ-bis, Sefâkus, Manastır, Kayrevan ve Meh-diye gibi şehirlerle Cerbe adası buraya da-hil edildi. 1574’te Tunus’un kesin biçimde ele geçirilmesinin ardından bu yerler iki eyalet arasında çekişme konusu oldu. XX. yüzyılın ilk yıllarında Trablusgarp vilâyeti merkez sancağı (dokuz kaza, altı nahiye), Lübde sancağı (dört kaza, iki nahiye), Ce-beligarbi sancağı (üç kaza, dört nahiye) ve Fizan sancağı (dört kaza, sekiz nahiye) yirmi kaza ve yirmi nahiye merkezinden oluşuyordu. Trablusgarp vilâyeti birinci sı-nıf vilâyetlerden olup Fizan birinci sınıf, Lübde ikinci sınıf ve Cebeligarbi üçüncü sınıf sancaktı. Osmanlı Devleti memurla-rının büyük çoğunluğu vilâyet merkezin-de görevlendirilmiştir.

Afrika kıtasında sömürgecilik faaliyet-lerinin arttığı XIX. yüzyılın ikinci yarısın-dan itibaren Trablusgarp’la ilgilenen İtal-ya’nın Trablusgarp şehrinde yaşayan va-tandaşlarını Osmanlı hükümetinden ko-ruma bahanesiyle 1 Eylül 1911’de savaşı ilân ettiği buranın bir İtalyan kolonisine dö-nüşünün başlangıcını oluşturdu. 1912’de İsviçre’nin Uşi (Ouchy / Lozan) şehrinde ya-pılan antlaşma ile Osmanlı Devleti, Afri-ka’daki bu son vilâyetini İtalya’ya terket-tiğini kabul etti, ancak halife buradaki top-lumun dinî önderi olarak kalacaktı. Os-manlı askerleri yerli ahaliyle birlikte İtal-ya’ya karşı mücadeleyi sürdürdü ve 1918’-de imzalanan Mondros Mütarekesi’ne ka-dar Afrika Grupları Komutanlığı adı altında

Karamanlı Ahmed Paşa Camii – Trablusgarp / Libya

Trablusgarp'ta Nâka Camii ve içinden bir görünüş

İtalya'ya karşı savaştı. Trablusgarp 1943 yılına kadar İtalyan işgali altında kaldı. İtalya egemenliği döneminde klasik Arap şehri görünüşündeki eski şehrin doğusundan ondan tamamen farklı modern bir şehir kuruldu. Ardından 1951'de bağımsızlık ilân edilinceye kadar İngiltere'nin kontrolüne girdi. Akdeniz sahilleri oldukça verimli olan Trablusgarp'ta ziraat da gelişmişti. Osmanlı idaresinin son dönemlerinde 6.694.000 hurma ağacı, 321.557 zeytin ağacı, 40.000 incir ağacı vardı. 1881'de Trablusgarp-İstanbul arasında telgraf hattı döşendi. Bunu 1882'de deniz altından Malta'ya kadar bir başka telgraf hattı izledi. Daha sonra vilâyet merkezinden Garyân, Fesato, Nâlût, Zâviye, Uceylât, Züvâre, Humus, Zilteyn, Mısrâte, Mislâte, Tarhuna ve Urfella'ya telgraf hatları çekildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *Fütûhu l-Firikiyye*, Tunus 1966, I-II, tür.yer.; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (nşr. Muhammed el-Huceyri), Beyrut 1416/1996, s. 295-296; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 324; Ali-Ahmed Nuri, *Trablusgarb, Bingazi, Fizan'a Dair Mâlûmat*, İÜ Ktp., TY, nr. 5002, s. 28-29; *Trablusgarb ve Bingazi'de Erkân-ı Harp Zeki ve Fuarad Beyler Tarafından Yapılan Erkân-ı Harbiyye Seyahati Hakkında Rapor*, İÜ Ktp., TY, nr. 8897, s. 59; Ömer Subhi, *Trablusgarb ve Bingazi ile Sahrâ-yı Kebîr ve Sudan Merkezi*, İstanbul 1307, s. 12-13; Sadık el-Müeyyed, *Afrika Sahrâ-yı Kebirinde Seyahat: Bir Osmanlı Zabitanın Büyük Sahrâ'da Seyahati* (haz. H. Bostan – N. Omaç), İstanbul 2008, tür.yer.; Ahmed Bek en-Nâib el-Ensârî et-Trablusî, *el-Menhelü'l-azb fi tâ-rîhi Tarâblusgarb*, İstanbul 1317, s. 8-174; Abdülkâdir Câmi, *Trablusgarp'tan Sahrâ-yı Kebîre Doğru*, İstanbul 1326, tür.yer.; Ebû'l-Muzaffer Receb, *Trablusgarb Ahvâli: Yeni Dünya*, İstanbul 1327, s. 5, 10-11; Hasan Sâfi, *Trablusgarb Tarihi*, İstanbul 1328, tür.yer.; *Devlet-i Aliyye-i Os-*

mânîyye Salnâmesi, İstanbul 1329, s. 700-707; Mahmud Naci – Mehmed Nuri, *Trablusgarb*, İstanbul 1330; Aziz Samih İlter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1937, II, 185-256; Celâl Tevfik Karasapan, *Libya, Trablusgarb, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, s. 70; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahrâ'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Erzurum 1970, tür.yer.; R. Mantran, "la Libye des origines à 1912", *la Libye nouvelle rupture et continuité*, Paris 1975, s. 15-26; a.mlf., "Karamanlı", *DİA*, XXIV, 451-453; P. Audibert, *Libye*, Paris 1978, tür.yer.; Abdülvâhid Dhanûn Tâhâ, *The Muslim Conquest and Settlement of North Africa and Spain*, London-New York 1989, bk. indeks; Nadir Özkuyumcu, *Fethinden Emevîlerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika: 18-132/639-750* (doktora tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 67-69; Ali Rıza Seyfî, "Trablusgarb Donanmasızlıktan Yanıyor", *Donanma*, sy. 17, İstanbul 1329, s. 1528-1541; Hıfzı, "Osmanlı Afrikası", a.e., sy. 20 (1329), s. 1817-1825; Ahmet Kavas, "Büyük Sahrâ'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı-Tevank Münasebetleri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1999, s. 171-196; a.mlf., "Libya", *DİA*, XXVII, 174-179; Ettore Rossi – [Cengiz Orhonlu], "Trablus", *İA*, XII/1, s. 445-452.

AHMET KAVAS

TRABLUSÎ, Alâeddin

(علاء الدين الطرابلسي)

Ebû'l-Hasen Alâüddin Ali
b. Halil et-Trablusî
(ö. 849/1445'ten sonra)

Hanefî fıkıh âlimi.

Trablusşam'da doğdu. Hayatına dair kaynaklarda bilgi yoktur. Sultan II. Murad'a ithaf ettiği *el-İstîğnâ* adlı eserinin başında Kudüs kadısı olduğu belirtilmekte, Kâtib Çelebi 844 (1440) yılında vefat ettiğini kaydetmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1745). Ancak *el-İstîğnâ*'ın sonunda eserin 849

yılı Receb ayında (Ekim 1445) Edirne'de yazıldığını belirtilmesi müellifin bu tarihten sonra öldüğünü göstermektedir. Trablusî, özellikle "edebü'l-kâdî" türündeki kitapların en mükemmel örneklerinden biri kabul edilen, gerek muhtevası gerekse sistematığı sebebiyle büyük ilgi gören *Mu'inü'l-hükkâm* adlı eseriyile tanınmıştır.

Eserleri. 1. *Mu'inü'l-hükkâm fî mâ yetereddü beyne'l-haşmeyni mine'l-aḥkâm*. Yargılama hukukunun önemi, konusu ve temel esasları, beyineler ve siyâset-i şer'iyye olmak üzere üç bölüme, her bölüm de çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Müellif mukaddimede yargılama ilminin diğer ilimlerden farkına ve önemine işaret etmiş, insanların hukukunu doğrudan ilgilendirmesi dolayısıyla bu ilmin fıkıhın en hassas dallarından biri olduğunu ifade etmiştir. Daha önce bu alanda yazılan kitaplarda eksiklikler bulunduğunu ve kitabını bunları gidermek amacıyla kaleme aldığını, yargılama hukukunun inceliklerini tesbit ederek çetin meselelerini çözüme kavuşturmaya çalıştığını belirtmiştir. Hanefî fıkıhının esas alındığı *Mu'inü'l-hükkâm*'da mezhep içi ihtilâflara değinildiği gibi bazı yerlerde Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin ve nâdiren Hanbelîler'in görüşleri de kaydedilmiştir. Çeşitli eserlerden faydalanan müellif Şâfiîler'den Sirâcüddin Ömer b. Reslân el-Bulkinî, Takıyyüddin es-Süb-kî, Ahmed b. Mûsâ b. Nasr el-Hûyî ed-Dimaşkî (*el-Âli'r-rütbe fi aḥkâmi'l-ḥisbe*); Mâlikîler'den Şehâbeddin el-Karâfî (*ez-Zâhire, el-lḥkâm fi temyizi'l-fetâvâ 'ani'l-aḥkâm*), Kurtubî (*Tefsîr*), Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (*Aḥkâmü'l-Kur'ân*); Hanbelîler'den İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlere atıflarda bulunmuştur. Günümüze birçok nüshası ulaşan *Mu'inü'l-hükkâm*'ın çeşitli baskıları yapılmıştır (Bulak 1300; kenarında Lisânüddin İbnü's-Şihne'nin *Lisânü'l-hükkâm* adlı eseri ile birlikte; Kahire 1310, 1393/1973). **2. *el-İstîğnâ fî şerhi'l-Vikâye*.** Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da bir yerde (II, 2021) Alâeddin et-Trablusî'nin Burhânüş-şeria Mahmûd b. Ubeydullah el-Mahbûbî'nin *Vikâyetü'r-rivâye* adlı eserine bir şerh yazdığını söyler. Diğer birkaç yerde ise *Mu'inü'l-hükkâm*'a ait bir yazmanın üzerine eserin *el-Vikâye*'ye *el-İstîğnâ* adlı bir şerh yazan Alâeddin Ali Esved'e nisbet edildiğine dair bir not düşüldüğü (a.g.e., II, 1745), Kınalızâde Ali Efendi'den naklen, *el-İstîfâ* adlı bu şerhin ona değil Hüsameddin el-Küsec'e (Kösec) ait olduğu ve *el-Küseciyye* diye adlandırıldığı (a.g.e., II, 1522, 1745), *Mu'inü'l-hükkâm* müellifinin *el-İstîfâ* adlı *el-Vikâye* şerhi bulunduğu ve müellifi Hüsameddin el-Kü-